

LECTIA DE IGNORANȚĂ

DESFIGURAREA ISTORIEI ÎN SECOLUL AL XX-LEA

VLADIMIR TISMANEANU

Am crescut într-o familie pentru care amintirea Războiului Civil spaniol era cât se poate de vie și dureroasă. Tatăl meu și-a pierdut brațul drept în bătălia de pe râul Ebro, în 1938. Avea 25 de ani, franchiștii au tras cu gloanțe dum-dum (interzise prin convenții internaționale), a fost rănit și exista riscul să sară în aer. Brațul i-a fost amputat pe front, la un punct sanitar, fără anestezie.

Mama, studentă la medicină în anul III, era infirmieră la Spitalul Internațional, unde a fost apoi tratat. Doctorul, de fapt directorul spitalului, un social-democrat german, se numea Glaser. Fiica sa, Erika (ai cărei părinți au murit în timpul bombardării Londrei de către naziști), avea să fie ulterior adoptată de Noel Field, personaj enigmatic implicat în marile procese staliniste de la Budapesta și Praga din anii '50. Sub numele Erika Wallach, avea să scrie ea însăși o carte cutremurătoare despre propria experiență carcerală în RDG. Mama mea a fost apropiată de Erika și a sperat mereu să o revadă. Nu s-a întâmplat. Marea jurnalistă Flora Lewis de la *International Herald Tribune* a cunoscut-o bine pe Erika, cu care a stat de vorbă pentru cartea ei despre Noel Field. Am discutat cu Flora Lewis despre Erika și despre războiul din Spania la Budapesta, în martie 1999, când a venit la conferința "Between Past and Future: The Revolutions of 1989 and Their Aftermath". În acel ciudat veac douăzeci, totul se lega, urmând parcă o logică borgesiană...

Ca mare mutilat de război, tatăl meu a făcut parte, împreună cu mama, din grupul care a ajuns în URSS în septembrie (sau poate octombrie) 1939, după înfrângerea taberei republicane și perioada petrecută la Gurs, în lagărul de refugiați din Franța (despre acele lagăre și acei refugiați de nimeni doriți, "scum of the Earth", a scris Koestler; într-un asemenea lagăr marele apostat a compus prima versiune din ceea ce avea să devină *Darkness at Noon*). Pe același vapor se aflau unii membri ai guvernului republican, între care Juan Comorera (alții pleaseră spre Mexic.) La Leningrad, pe demnitarul Republicii învinse îi așteptau Gheorghii Dimitrov și conducerea Internaționalei a III-a (tezaurul fusese de acum acaparat de Kremlin). Din partea PCdR a venit secretarul general, Boris Ștefanov, care, deși anti-fumător fanatic, i-a oferit tatălui meu un pachet de țigări.

În anii războiului, ai mei s-au împrietenit cu comunistul spaniol Ramon Mendezona, ulterior membru al Biroului Politic. Erau la Moscova când a murit (s-a sinucis?) José Diaz, secretarul general al PC Spaniol în anii Războiului Civil. Mendezona a participat, din câte țin minte, la înmormantarea tatălui meu. Am fost eu însumi coleg de clasă și apropiat prieten, la începutul anilor '60, cu Alejandro Pujolar, fiul lui Federico Melchior, alt personaj important în ierarhia comunismului spaniol, directorul lunarului teoretic *Nuestra Bandera*. Familia lui Alex (așa îi spuneam noi) venise din Franta, cred că în 1961, când generalul de Gaulle decisese expulzarea militanților comuniști spanioli. Mama sa era pictoriță, un frate, Carlos, avea să studieze regia de film la Moscova. Locuiau într-un apartament din blocul în care se afla reprezentanța firmei aeriene Sabena. Au revenit în Franta după

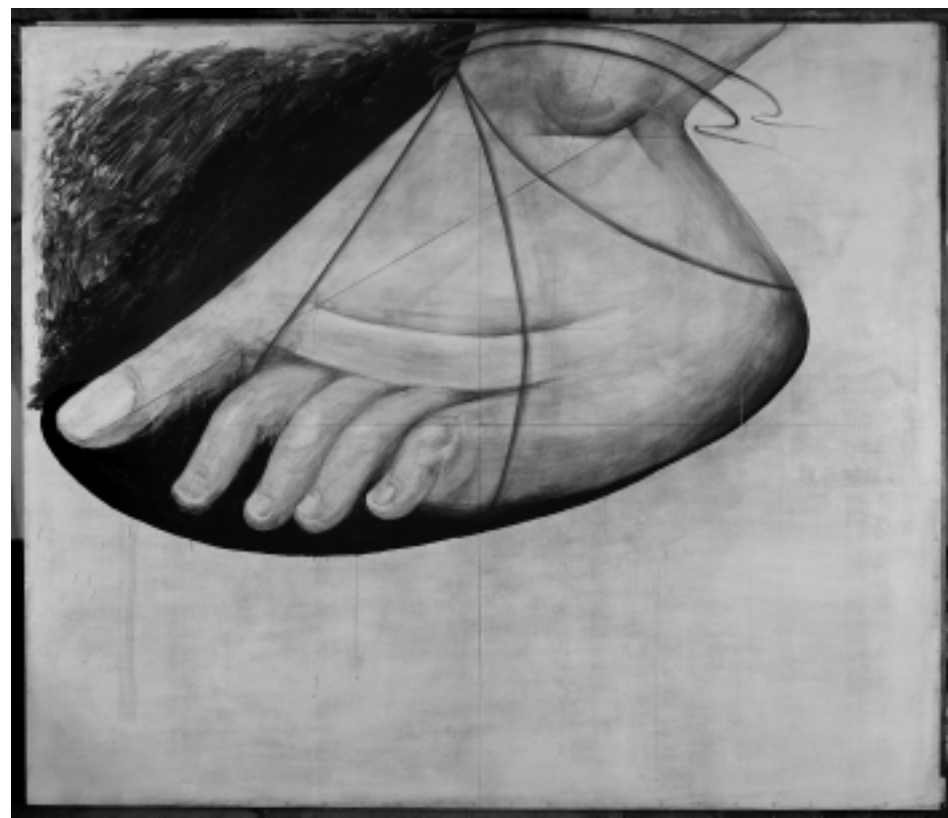
1966. L-am mai revăzut o singură dată pe Alex, cred că în 1970, era într-o scurtă vizită la București.

În anii '70 am citit, grație prietenului meu Radu Stern, cartea lui Semprun *Autobiografia lui Federico Sánchez*. Era tradusă în românește, bănuiesc că la secția de documentare de la "Ștefan Gheorghiu", "numai pentru uz intern", cum se spunea în acea vreme. Circula clandestin, o citeau cei câțiva *aficionados* ai literaturii deziluziei și deșteptării. Cartea pe care o citea mama mea în momentul când s-a stins din viață era *L'écriture et la vie* de Semprun. Vorbește acolo despre Buchenwald și despre felul cum rememora, ca exercițiu de supraviețuire, pasaje din *Geschichte und Klassenbewusstsein*, cartea mesianic-marxistă a tânărului Lukács. O carte fără de care nu poți înțelege nimic din aventura intelectuală a veacului al XX-lea (Zizek o consideră una din cărțile sale de căpătâi, iată poate un motiv pentru admiratorii să o citească.)

Fac aceste digresiuni biografice pentru a arăta complexitatea lumilor care gravitează în jurul Războiului Civil din Spania. Cine vrea să știe mai multe pe acest subiect (despre interbrigadiști, de pildă), s-ar putea întâlni cu amintirile doctorului David Iancu (apărute la Editura Vitruviu.) Dr. Iancu a fost voluntar în Brigăzile Internaționale, apoi medic în China, în armata lui Mao. De-a lungul anilor am vorbit adeseori despre aceste sângerând teme cu Agnes Heller și Ferenc Feher, cu G. M. Tamás, cu Adam Michnik, cu Lászlo Rájk Jr. Ar merita citit și volumul de documente despre rolul sovieticilor în Războiul Civil spaniol editat de Ronald Radosh și publicat la Yale University Press. Nu invoc aceste nume degeaba. Povestea Războiului Civil este în inima demersului zizekian de recuperare a "cauzelor pierdute." Nu întâmplător se fac referințe la cântecele lui Ernst Busch (*Genossen in Graben. Singt alle mit/Lasst schweigen die anderen Lieder/Mit Panz und mit Fliegen so griffen sie an/Wir hatten nur Mut und Gewehre...*)

Copil fiind, plângeam ascultând un cântec faimos despre bătălia din Valea Jarama. Ori ascultându-i pe Ernst Busch, Paul Robeson și pe Pete Seeger cântând despre *los cuatro generales*. Trecură anii, am trecut și eu dincolo de imaginile înghețamaneheiste care demonizau dreapta și inocentă stânga (ori viceversa.) Știu că aceste rânduri îi pot irita pe mulți. Mitul Războiului Civil spaniol este de o tenacitate unică. Eram la Potsdam în 2005, la o conferință despre fascism și comunism. Între participanți, istoricul marxist Eric Hobsbawm, pentru care, orice s-ar fi întâmplat în ceea ce el a numit, corect, cred eu, *the age of extremes*, Războiul Civil din Spania rămâne ca un punct imaculat, un tărâm neprihănit, cauza republicană fiind și astăzi cea absolut dreaptă. Nici o îndoială, nici o rezervă. L-a susținut cu entuziasm fostul megaspion Markus (Mischa) Wolf. A intervenit atunci Tony Judt, care a încercat să nuanțeze lucrurile...

A fost vorba de folclorul romantic al unei stângi în care iluziile naive (sau lirice, vorba lui Malraux) s-au întâlnit cu calculele cinice ale comisariilor staliști și cu cruzimea maniacală a franchiștilor. O confruntare pe viață și pe moarte în care ambele tabere au

recurs la violență extremă. În care niciuna nu putea invoca dreptatea absolută. În care una din tabere îl invoca pe Dumnezeu de partea sa, iar cealaltă își proclama logodna cu Istoria. De-o parte, intoxicată cu mitul fraternității internaționaliste, avea loc masacrul de la Paracuellos, cu gropile comune în care au fost aruncate cadavrele a mii de bărbați, femei și copii uciși de forțele republicane (viitorul secretar general al PCS, Santiago Carrillo, încă în viață acum, când scriu aceste rânduri, dând interviuri și ținând prelegeri la ai săi 95 de ani, era responsabil cu "ordinea" la Madrid în acel cumplit noiembrie 1936), erau profanate biserici și uciși preoți și călugărițe, de cealaltă parte, atașată simbolurilor autorității și ale unei ordini cazono, era bombardată Guernica și era asasinat Federico Garcia Lorca.

Simplu spus, și aici Orwell ne ajută enorm, nu există un singur adevăr despre

Războiul Civil din Spania. Nici azi nu știm exact numărul victimelor (de ambele părți.) Vindecarea rănilor este departe de a se fi încheiat. Rămâne însă un fapt de necontestat că stânga libertară (deci ne-comunistă) a fost ținta principală pentru acțiunile criminal-represive ale oamenilor lui Stalin, conduși pe linia NKVD de către Aleksandr Orlov, organizatorul masacrelor împotriva celor bănușiți că sunt inamici "în chip obiectiv" (Orlov avea să "defecteze" la timp, conștient că risca să fie lichidat de către un comando de tipul celor pe care el însuși le organizase la Barcelona).

"Inamic obiectiv" – iată aplicarea "originală" de către Stalin a unei dialectici "vrăjite și întoarse pe dos" (Marx). Se puna în practică "democrația de tip nou" teoretizată de Togliatti, zis și Ercoli. unul dintre corifeii Cominternului stalinizat (Stalintern, cum se spunea în epocă.)

NOU la HUMANITAS

Să nu uităm că Războiul Civil s-a derulat pe fondul exacerbării climatului de isterie din URSS și din mișcarea comunistă internațională din anii Marii Terori ("Despre ipocrizia autocriticii" este titlul uneia din ultimele scrieri ale lui Gramsci, filosoful marxist care a scris în închisoarea fascistă faimoasele *Quaderni*, efort târziu și fără efecte de a se delimita de delirul proceselor-spectacol de la Moscova). Antifascismul a devenit acel principiu legitimizator, de fapt un instrument propagandistic de o eficiență uluitoare, pe baza căruia nimic din ce porunca ori făcea Stalin nu putea fi pus sub semnul întrebării spre "a nu aduce apa la moara" lui Hitler și Mussolini. Au fost anii în care Rațiunea s-a aflat sub atac, atât dinspre extrema dreaptă, cât și dinspre cea stângă.

Am auzit prima oară vorbindu-se despre Mihail Kolțov (jurnalul favorit al lui Stalin, avea să fie rechemat din Spania în 1938, unde fusese corespondentul *Pravdei*, arestat, condamnat și executat ca "spion terorist" în 1940 sau 1942) și André Marty (comisarul suprem al Brigăzilor Internaționale, exclus din PCF ca "agent provocator" în 1952) când aveam 10 ani (ambii sunt personaje în *Pentru cine bat clopotele*.) Venise atunci în vizită în România Renato Bertolini, președintele Federației Internaționale a Reziștenților (FIR), a cărei filială din România s-a numit FIAP (după numele francez, *Fédération Internationale des Anciens Politiques*). De aici și cuvântul *fiapist*, cu multiplele sale conotații din epocă (iață încă un termen care n-ar trebui să lipsească dintr-o enciclopedie a comunismului românesc.) Mama mea îl îngrijise pe Bertolini în Spania, la spitalul din Barcelona (era după lichidarea POUM.)

I se spunea Sarpi, al său *nom de guerre*. Nu puteam ști, nu știu de fapt nici acum ce rol a avut Sarpi. A fost prieten apropiat cu Vittorio Vidali (comandanul Carlos al detașamentului de șoc comunist, *El quinto regimiento*, cu legendarii săi ofițeri, Lister, El Campesino, Galán, Modesto), deci Vidali, cel direct însărcinat, împreună cu stalinistul maghiar Ernő Gerő (după război, mâna dreaptă a lui Mátyás Rákosi), să-l asasineze pe Andreu Nin, liderul POUM (după ce fusese direct implicat, în 1929, se pare că împreună cu iubita sa, fotografa italiană Tina Modotti, alias Maria Ruiz, dar și Diego Rivera, în asasinarea militantului comunist cubanez Julio Antonio Mella, exilat în Mexic și suspectat de troțkism). Despre perechea Vidali-Tina Modotti iată ce scrie Claudio Albertani într-un articol publicat în 2005 de Fundația Andreu Nin: "La trayectoria de ambos resume de alguna manera las pasiones, las contradicciones y también los crímenes cometidos por una generación de comunistas adictos a Stalin." Textul are ca motto cuvintele lui Raul Vaneigem: "Hacer el presente implica corregir el pasado".

Vidali era unul dintre apropiații lui Luigi Longo (*nom de guerre* Gallo), comisarul politic al Brigăzilor Internaționale, cel mai apropiat colaborator al lui Palmiro Togliatti (*nom de guerre* Ercoli), urmașul acestuia în fruntea Partidului Comunist Italian. Ajuns în Mexic, Vidali, sub numele Carlos Contreras, a fost (împreună cu militanții staliști ajunși și ei acolo, Juan Comorera și Antonio Mije) unul dintre organizatorii atentatelor împotriva lui Troțki, care au culminat în august 1940 cu asasinarea întemeietorului Armatei Roșii de către agentul sovietic, tânărul comunist spaniol infiltrat în cercurile troțkiste, Ramon Mercader (amintesc aici romanul lui Semprun, *La deuxième mort de Ramon Mercader*.)

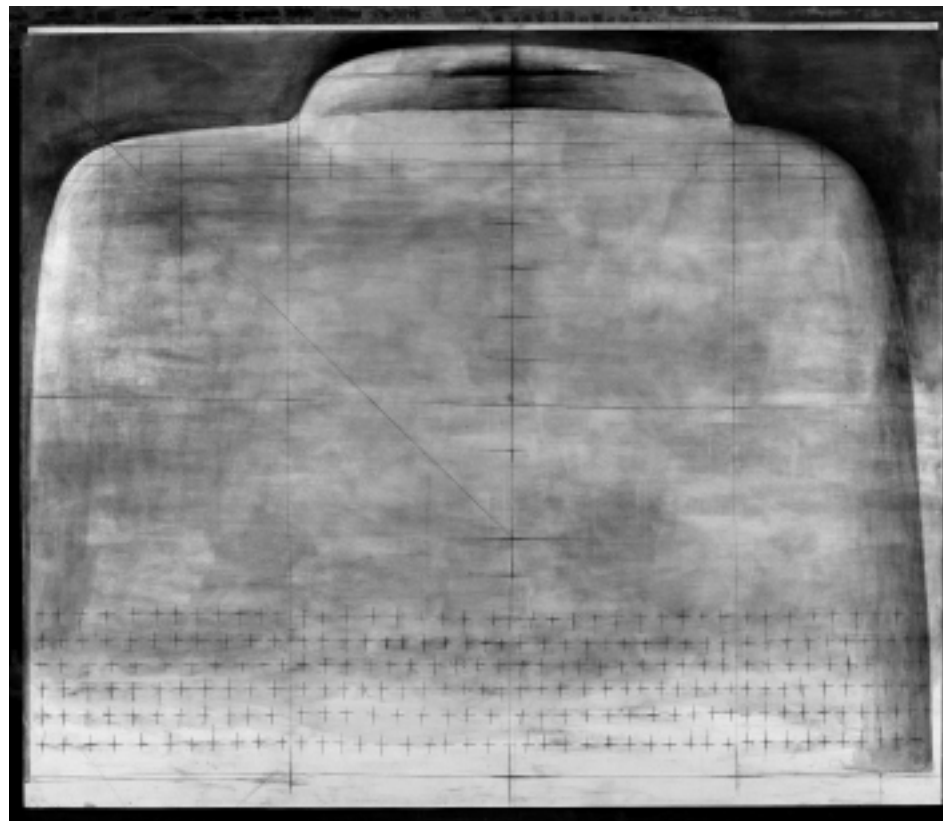
Tina Modotti a murit în 1942, în Mexic, suferind un infarct într-un taxi, dar mulți bănuiesc că a fost vorba de o moarte suspectă, de fapt de o crimă a NKVD-ului (prea știa multe și se pare că începuse să nutrească îndoieli asupra "cauzei"). În 1995, Muzeul de Artă din Philadelphia a organizat o expoziție a fotografiilor ei cu un grant generos oferit de cântăreața Madonna (o mare admiratoare.)

Am citit apoi pe nerăsuflă memoriile (nu întotdeauna cinstite) ale lui Ilya Ehrenburg (i le recomand oricui dornic să vadă cum știa stânga post-stalinistă să se agațe de minciuni, ori de jumătăți de adevăr, dar și pentru capitolele superbe despre Babel, Pasternak, Mandelstam, Ahmatova și Tsvetaieva). Apoi, de-a lungul anilor, am citit cam tot ce se putea despre Războiul Civil: Hugh Thomas, Franz Borkenau, Pierre Broué, Guy Hermet, Anthony Beevor, Burnett Bolloten, Gerald Brenan, Stanley Payne, Paul Preston. Lista bibliografică este, acum, fără sfârșit (ar trebui adăugate zeci, poate sute de lucrări în spaniolă.) I-am citit pe Hemingway și pe Malraux. I-am citit pe apostafii comuniști Valentin Gonzales (celebru El Campesino), Jesus Hernandez, Fernando Claudin și Jorge Semprun. M-am apropiat și de cărțile supraviețuitorului POUM, Julian Gorkin. L-am parcurs pe Manuel Vasquez Montalban (*La Pasionaria y los siete enanitos*), îl citez în *Stalinism pentru eternitate* (cartea i-am dăruit-o lui Tony Judt, referentul editorial al lucrării mele despre comunismul românesc, cu care am stat de vorbă multe ore despre ceea ce povestesc aici). Am încercat să înțeleg cât a fost revoluție și cât contrarevoluție în acel fratricid național.

Georges Bernanos înțelesese că fiecare tabără avea adevărul ei, că aceste adevăruri erau incompatibile. Plecase spre Spania ca monarhist, dar a descoperit acolo idealismul și în partea opusă. A scris *Les Grands Cimetières sous la lune*, o carte pe care tânărul Camus o comenta astfel în *Alger républicain*: "Bernanos est un écrivain deux fois trahi. Si les hommes de droite le répudient pour avoir écrit que les assassins de Franco lui soulèvent le coeur, les partis de gauche l'acclament quand il ne veut pas l'être par eux. Il faut respecter l'homme tout entier et ne pas tenter de l'annexer".

Nimic nu a fost simplu în acel *imbroglio* istoric total. Înrolată de partea republicană (loialistă, cum se spunea în epocă), Simone Weil citește cartea lui Bernanos și îi scrie acestuia: "On part en volontaire, avec des idées de sacrifice, et on tombe dans une guerre qui ressemble à une guerre de mercenaires, avec beaucoup de cruautés en plus et le sens des égards dus à l'ennemi en moins. Je pourrais prolonger indéfiniment de telles réflexions, mais il faut se limiter. Depuis que j'ai été en Espagne, que j'entends, que je lis toutes sortes de considérations sur l'Espagne, je ne puis citer personne, hors vous seul, qui, à ma connaissance, ait baigné dans l'atmosphère de la guerre espagnole et y ait résisté. Vous êtes royaliste, disciple de Drumont – que m'importe? Vous m'êtes plus proche, sans comparaison, que mes camarades des milices d'Aragon – ces camarades que, pourtant, j'aimais.

Ce que vous dites du nationalisme, de la guerre, de la politique extérieure française après la guerre m'est également allé au coeur. J'avais dix ans lors du traité de Versailles. Jusque-là j'avais été patriote avec toute l'exaltation des enfants en période de guerre. La volonté d'humilier l'ennemi vaincu, qui déborda partout à ce moment (et dans les années qui suivirent) d'une manière si

répugnante, me guérit une fois pour toutes de ce patriotisme naïf."

Scriind aceste rânduri, lăsând memoria să-și urmeze cursul, mă uit la o fotografie în care părinții mei se află lângă Dolores Ibarruri, atunci când cea care i se spunea *la Pasionaria* a împlinit 80 de ani. Sunt în acea poză, împreună cu ai mei, Valter Roman și Mihail Florescu. După 1949, când voluntarii din Spania au devenit suspecți (schisma iugoslavă, procesul Rájk), au trecut cu toții prin înfiorătoare anchete de partid. Am citit amintirile lui Valter Roman, *Sub cerul Spaniei*. Nu doar Roman, dar și părinții mei puteau spune, împreună cu Unamuno, *Me duele España...*

Îi îndemn pe cei interesați să citească orice biografie a lui Orwell spre a afla că în acel microcosm din Catalonia, în laboratorul dictaturii staliniste de la Barcelona în care au fost ucși criticii de la stânga ai cominternismului, a descoperit Orwell natura totalitară a sovietismului. La fel și Koestler (mai ales biografia acestuia datorată lui Michael Scammell.) Orwell a fost un socialist *sui generis*, anticomunist și antifascist. Acest lucru nu-l poate nega nici un intelectual de bună credință. A criticat

ipocriziile vremii lui și a avut un dispreț total pentru complicii totalitarismului. Cât privește faptul că am o pasiune pentru Kolakowski, nu văd nimic grav sau agravant în asta, orice ar spune admiratorii lui Alain Badiou. Fiecare cu pasiunile sale formative.

Nu am livrat întotdeauna lecturi scrise la "rece", mai ales atunci când am încercat să înțeleg în ce miraj, în ce păienjeniș al himerelor, amăgirilor, trădărilor și intrigilor fuseseră prinși părinții mei și, de fapt, o întreagă generație (la dreapta și la stânga.) Cine a citit *Ghilotina de scrum* poate își aminteste finalul, acea scrisoare către Julien (personaj real, el însuși fost voluntar în Spania, trezit din somnul stalinist mai devreme decât alții), dar, cum observa Monica Lovinescu, și către tatăl meu, pe care am intitulat-o "Despre frenezia supunerii".

Să mai spun doar că în aceste zile recitesc romanul lui Petru Dumitriu *Ne întâlnim la judecata de apoi*. Mi-am amintit de acel pamflet al lui Petru Dumitriu în care autorul *Cronicii de familie* îi dădea lui Eugen Barbu un sfat pe care din păcate acesta nu l-a urmat: *Caliban, du-te la școală!* Un apel binevenit, astăzi, către toții Calibanii de școală nouă.

NOU la POLIROM

